

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Навчально-науковий інститут української філології та журналістики
Кафедра української мови

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: ГОВІРКОВА ФРАЗЕМІКА ЯК СКЛАДОВА МОВОТВОРЧОСТІ
В.СТЕФАНИКА

Виконала:

здобувачка вищої освіти 2 курсу
групи Ukr1-M21 освітньо-професійної
програми Середня освіта (Українська
мова і література) другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)
галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Грицай Христина Ігорівна

Керівник: Коваленко Н.Д., доктор
філологічних наук, доцент, доцент
кафедри української мови

Рецензент: Рарицький О.А., доктор
філологічних наук, професор, професор
кафедри історії української літератури
та компаративістики

Кам'янець-Подільський – 2022

З М І С Т

Перелік умовних скорочень	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЯК ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	12
1.1. Фразеологізми як специфічні мовні одиниці	
1.2. Художній текст як джерело лінгвокультурної інформації	16
1.3. Фразеологія як засіб художнього зображення й об'єкт лінгвістичного аналізу художнього тексту.....	20
Висновок до розділу	28
РОЗДІЛ 2	
МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ ШКІЛЬНОМУ СПІЛКУВАННІ	30
2.1. Фразеологізми на позначення мовлення людини	30
2.2. Номінації процесів пам'яті засобами фразеології	35
Висновок до розділу	45
РОЗДІЛ 3	
ДІАЛЕКТНА ФРАЗЕОЛОГІЯ – СКЛАДОВА МОВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРІВ В. СТЕФАНІКА	46
3.1. Феномен художнього мовлення В. Стефаника	46
3.2. Семантико-структурна характеристика діалектної фразеології у новелах В. Стефаника	49
3.3. Семантико-граматичні типи фразеологізмів	53
3.4. Структурна трансформація живомовних стійких сполук у художніх текстах.....	64
3.5. Стилістичні можливості семантичної модифікації говіркових фразеологізмів	73
Висновок до розділу	79
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	86

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. ЕУМ – Українська мова. Енциклопедія. Київ: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. Бажана, 2000. 750 с.
2. СІС – Словник іншомовних слів / уклад.: С. Морозов, Л. Шкарапута. Київ, 2000. 639 с.
3. СУЛМС – Сучасна українська літературна мова: Стилїстика / за заг. ред. акад. І. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. 588 с.
4. СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980.
5. ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: в 2-х т. / уклад. В. Білоноженко, В. Винник, І. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 1999. 984 с.
6. ФТС – Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / укл. І.С. Олійник, М.М.Сидоренко. Київ: Радянська школа, 1991. 400 с.

ВСТУП

Одним із пріоритетних напрямків сучасних студій у мовознавстві є звернення уваги до проблеми мовлення і особистості мовця. Дослідження цього аспекту набули особливої актуальності у зв'язку з розвитком когнітивної парадигми, де мова розглядається не лише як засіб матеріального втілення думки, а передусім як онтологічний принцип осмислення буття.

Когнітивний поворот лінгвістики до мовної особистості “зумовлює необхідність аналітичного реконструювання актуальних детермінант мовця, пов'язаних перш за все з його ментальними характеристиками” [Ковалевська 2001, с. 13].

Погляди лінгвістів на феномен мовної картини світу, на співвідношення складників “мова” і “нація” багато в чому спираються на філологічну концепцію В. фон Гумбольдта. Слово, за В. фон Гумбольдтом, є відбитком не самого предмета, а його чуттєвого образу, сформованого у процесі мовотворчого акту [Гумбольдт 1984, с. 25], отже, “кожний народ засобами своєї мови створює особливу “картину світу”, в якій відбивається душа народу, його психологічний склад, спосіб мислення” [Бублейник 1996, с. 8]. Ця думка розкриває положення людини у світі дійсності, яка осмислюється, описується й систематизується у мовленнєвій свідомості особи. Таким чином, як зазначає Л.Ставицька, “стихія мови відкриває універсальний доступ до світу” [Ставицька 2000, с. 15].

У слові – складній, багатоаспектній одиниці – репрезентовано одночасно реальну дійсність, думку, ментальність і мову. Кожне використання слова зумовлюється необхідністю об'єктивувати, виявити, реалізувати його значення як ту частину знань про світ чи інформацію про нього, що були набуті людиною у процесі її пізнавальної і суспільної діяльності та співвіднесені в мові з певним словесним знаком.

У зв'язку з цим людина як відтворювач мовних знаків стає центральною фігурою мови і, у першу чергу, його експресивно-образної системи.

Антропоцентрична концепція зумовила інтерес до індивідуально-художнього мовлення і на рівні прози, оскільки “у системі мовних стилів художній прозі належить особливе місце” [Сологуб 1991, с. 13]. Художній текст є специфічним філологічним засобом осмислення буття, він твориться на основі психічного відображення пізнаного реального світу і є “засобом розвитку думки та самосвідомості” [Потебня 1993, с. 137]. Об'єктивна реальність світу, яка духовно осмислена автором, перебуває в основі змодельованої ним реальності.

Сучасне пізнання, повернуте на новому витку до синтезу наук і філософії, закономірно звернулося до багатомірного лінгвоментального існування людини, – тому об'єктивованому синтезу індивідуального та надсуб'єктного усвідомлення, простору і часу, уяви та стандарту, за яким поступово все однозначніше закріплюється назва “дискурс”.

Більш рельєфно мислення об'єктивується в семантиці мовних зворотів непрямої й похідної номінації – фразеологічних одиниць (ФО). Адже фразеомоутворювальний потенціал дискурсивного та асоціативного мислення закладено природою дискурсу – вербалізованої мовномисленнєвої діяльності, що містить як лінгвальні, так і екстралінгвальні компоненти. Крім того, “порівняно з одиницями інших типів вторинного знакопозначення цінність у формуванні фразеологічної семантики екстралінгвістичних факторів (прагматичних, культурних, світоглядних) значно підвищується” [Алефіренко 2001, с. 93].

Фразеологія як складова частина людської мови виокремлюється ще яскравіше завдяки своїй можливості стисло та виразно виявляти людські думки, надавати емоційні відтінки, аксіологічну оцінку, експресивність, використовувати народну мудрість, оскільки “саме фразеологізми найвиразніше передають дух і нев'янучу красу мови, яку витворив народ

протягом віків для потреб спілкування в усній та писемній формах” [ФСУМ, с. 3].

Семантика ФО містить національно-культурний компонент, у межах якого конотація розглядається як основна цінність смислової структури фразеологізмів та є “обов’язковим інтенсіональним (ядерним) смисловим елементом”. Фразеологічна конотація додає до відомостей про об’єктивно наявні реалії елементи їх національної специфічності, що і зумовлює відповідний мовленнєвий ефект. Функціональне призначення ФО впливає з їхньої семантичної структури, що можна уявити як мікросистему [Давиденко 1992, с. 73], всі елементи якої пов’язані та взаємодіють між собою.

У лінгвістичних розробках кінця XX ст. – початку XXI ст. спостерігаємо посилення уваги науковців до проблем, пов’язаних із функціями, лінгвостилістичними потенціями, текстоутворювальними можливостями, прагматикою фразеологізмів як компонентів індивідуального світобачення у художній картині світу письменників. Дослідницький інтерес до вивчення ФО у творах митців слова спирається на те, що, з одного боку, “цінність фразеології як матеріалу для вдосконалення культури й майстерності мовлення полягає в тому, що вона береже кращі зразки індивідуально-авторської письменницької майстерності, позначені печаттю таланту”; з другого боку, – що “ФО заповнюють лакуни в лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити пізнаних людиною нових сторін дійсності. У багатьох випадках ФО є єдиним позначенням предметів, процесів, станів, властивостей; їх здавна вважають однією зі специфічних рис кожної мови” [Лук’янова 2000, с. 79].

Вивчення фразеологічної системи української мови на рівні творів художньої літератури дає змогу з’ясувати активні процеси у фразеології та динаміку форм усталених висловів у різних функціональних умовах, простежити стилістичний потенціал оказіональних трансформацій ФО, осмислити глибинні взаємозв’язки її семантики і прагматики.

Як складову індивідуально-художнього мовлення фразеологію розглянуто у студіях Н. Бабич, С. Бибик, І. Білодіда, В. Білоноженко, М. Богдана, І. Гнатюк, М. Демського, Б. Коваленка, М. Коломійця, Ю. Кохана, В. Папіш, Ю. Прадіда, Н. Сологуб, А. Супрун, В. Ужченка, В. Чабаненка, Л. Щербачук та ін. Лінгвісти переважно зосереджують увагу на структурно-семантичних, функціонально-стилістичних, фразеотворчих, зіставних аспектах дослідження ФО художніх творів Т. Шевченка, М. Коцюбинського, М. Стельмаха, О. Вишні, А. Свидницького, О. Довженка, М. Рильського, О. Гончара, П. Загребельного, І. Чендея та ін.

Багатоплановість дослідження зумовлює й релевантність подальших розробок лінгвоментальної проблематики, метою якої є “аналіз індивідуальної вербум-моделі окремого українського комуніканта як складника у конструюванні загальної картини лінгвоментальності, оскільки розуміння специфіки національної вербальної поведінки щільно пов’язане із синкретизмом понять індивідуум / народ” [Ковалевська 1999, с. 289].

Мова художніх творів В. Стефаника має значний науковий інтерес. Словесна творчість письменника – багатомірний комплекс взаємопов’язаних елементів, у яких потреби, мотиви, настанови, наміри автора виражено різними мовними засобами та організовано у вигляді сукупності стійких зв’язків у єдиній динамічно-асоціативній системі. Саме тому мову новел В. Стефаника досліджували як сучасники письменника, так і науковці ХХ ст.: І. Франко, Я. Баран, З. Бичко, Г. Гершелес, О. Гнідан, К. Гордієнко, М. Грицюта, І. Грицютенко, Р. Зорівчак, Б. Кобилянський, І. Ковалик, А. Коваль, М. Кодак, В. Косташук, М. Коцюбинська, В. Лесин, В. Морачевський, І. Петличний, Ф. Погребенник, Я. Чорненький, М. Щербак, Б. Яцків та ін.

Лінгвісти розглядають південно-західні говори, кольористичну лексику, словотворення, експресію синтаксису художньо-совесної творчості В. Стефаника. Звернена увага і на фразеологію як важливий елемент мови

новелістичних творів автора в аспекті відтворення ФО в англійських, німецьких, російських і французьких перекладах.

Науковий доробок стефаникознавства на сьогодні представляють дослідження Я.Чорненького “Лінгвістична концепція Василя Стефаника та її реалізація в новелістиці письменника” (Львів, 1995) (досліджено культурологічний та соціолінгвістичний підхід В.Стефаника до мови як засобу творчості [Чорненький 1995]; узагальнено фонетичні, морфологічні, словотвірні та синтаксичні особливості мови новел письменника; розглянуто способи реалізації компонентів тексту та їх засобів: надфразову єдність, абзац, речення, невласне пряму мову, монолог, діалог, авторську мову, паузації та ін.); С. Микуша “Поетика Василя Стефаника” (Львів, 1998) [Микуш 1998]; М. Середич “Поетика новел В.Стефаника у контексті художнього перекладу” (на матеріалі російського перекладу) (Київ, 1998) [Середич 1998]; Н. Островської “Форми вираження авторської свідомості в творчості письменників нової генерації кінця XIX – початку XX століття (на матеріалі малої прози В. Стефаника, О. Кобилянської, М. Коцюбинського)” (Донецьк, 1999) [Островська 1999]; Б. Яцківа “Французькі переклади В. Стефаника” (Чернівці, 2000) [Яцків 2000].

Мистецьким відкриттям новеліста, як стверджують дослідники, було монументальне мислення у формі мініатюри та надзвичайно ретельний добір відповідних мовних засобів. Адже Стефаникова концепція мови, за визначенням Я. Чорненького, – це “концепція реальності” [Чорненький 1995, с. 11].

Окреслений підхід видається науково перспективним на сучасному етапі розвитку антропоцентричної лінгвістики, оскільки аналіз мовностилістичного потенціалу фразеології у творах В. Стефаника із застосуванням концептуального підходу у вітчизняних студіях практично не здійснювався.

Актуальність обраної теми зумовлена активізацією уваги мовознавців до з’ясування психолінгвальної природи складників ідіолектного простору

митців слова, які уособлюють яскраві приклади національного світобачення; недостатньою кількістю ґрунтовних досліджень, присвячених вивченню художньої мови В. Стефаника на рівні фразеології; утвердженням цілісної концепції інтерпретування фразеологізмів як лінгвоментальних маркерів новелістики письменника; вивченням індивідуальних особливостей експлікації ФО у мовотворчості В. Стефаника; з'ясуванням фраземної вербалізації концептів; визначенням динаміки і стилістичного потенціалу оказіональних трансформацій ФО творів майстра соціально-психологічної новели.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дипломної роботи пов'язана з дослідженням, яке здійснюється на кафедрі української мови Кам'янець-Подільського державного університету в рамках програми вивчення діалектної лексики і фразеології української мови.

Метою роботи є аналіз фразеологічного наповнення новелістики В. Стефаника та з'ясування на цій основі світобачення письменника на фразеологічному рівні; опис концептосфери митця, яка перетинається з фразеологією. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) простежити особливості функціонування ФО у художніх текстах;
- 2) дослідити функціонування ФО у шкільному мовленні;
- 3) схарактеризувати діалектну фразеологію В. Стефаника;
- 4) класифікувати Стефаникові ФО за семантико-граматичним принципом, а також за кількісними характеристиками;
- 5) з'ясувати експресивно-емоційну динаміку ФО під впливом контексту;
- 6) визначити стилістичний та прагматичний ефект семантичних та структурно-семантичних способів трансформацій ФО у новелах В. Стефаника з урахуванням контексту.

Джерелом фактичного матеріалу стало тритомне академічне видання творів В. Стефаника, а саме новели письменника (Київ: Наук. думка, 1949-1954). Тому ілюстративний матеріал подається за чинним у той час

“Українським правописом” 1946 року. Ми використовували електронний варіант (2019 р.) цього видання.

Об’єктом роботи стала мова прозових творів В. Стефаника.

Предметом дослідження є фразеологічні одиниці, що функціонують у художніх творах В. Стефаника і мають ознаки діалекту.

Методологічною основою роботи є вчення про діалектичний зв’язок мови і мислення, мови і мовлення, загальномовного та індивідуального у художній творчості.

У роботі насамперед використовуємо описовий і контекстний **методи**, які дають змогу зосередити увагу на всіх наявних ФО у новелістиці В. Стефаника та з’ясувати не тільки структуру і значення, а й функції та роль фразеологізмів у художніх творах митця. Також застосовуємо концептуальний аналіз логічного плану, який уможливорює перспективне моделювання концептосфери письменника. З метою дослідження художніх фрагментів, що містять інформацію про людину, землю та дійсність, до комплексу методів залучено контекстуально-інтерпретаційний аналіз. Крім того, використано кількісний аналіз для підтвердження типовості та значущості досліджуваних фразеологізмів; частоти вживання й продуктивності тієї чи іншої ФО.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що зібрано та проаналізовано діалектні фразеологізми новелістичного доробку В. Стефаника; в розробці теорії класифікації фразеології, зокрема її функціонально-когнітивного аспекту на матеріалі прози письменника, що дає можливість простежити активні процеси у фразеології, пов’язані з фразеовживанням у конкретних мовленнєвих ситуаціях. Результати цілісного аналізу діалектних висловів майстра новел сприятимуть поглибленню уявлення про національно-мовну картину світу, про специфіку етнічної свідомості. Системний підхід до аналізу фразеологічного складника художніх творів В. Стефаника може сприяти розширенню дослідження із

фразеологічної стилістики. Здійснено також спробу вмотивувати зв'язок мови художнього твору із світоглядом новеліста.

Практична цінність дипломної роботи. Функціонально-семантична сфера ФО В. Стефаника дає змогу оновити змістовий запас фразеологічних словників. Матеріали дослідження можуть знайти застосування при викладанні курсу сучасної української літературної мови (розділ “Лексика і фразеологія”) та стилістики, у спецкурсах і спецсемінарах, присвячених дослідженню індивідуально-авторських особливостей образно-мовного світу В. Стефаника.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження було обговорено на студентських наукових конференціях (2021, 2022 рр.), Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців «Лінгвістика й лінгводидактика: здобутки і перспективи розвитку» (м. Одеса, 02–03.12.2021 р.), II Міжнародній науково-практичній студентсько-учнівській конференції «Мовні виміри світу» (м. Житомир, 21.04.2022 р.), на засіданнях кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; опубліковано статтю «Характеристика переміщення людини в народних порівняннях» (*Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Електронне видання. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 16. С. 106).

Обсяг і структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів і висновків до них, загальних висновків та списку використаної літератури, що налічує 112 позицій. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок.

ВИСНОВКИ

Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ переконливо доводить, що кожна людина відчуває навколишній світ через призму індивідуального світосприймання, у поєднанні з особливостями внутрішнього психічного стану, життєвих настанов тощо.

Фразеологія усного народного мовлення – одна з найбільш закодованих, емоційно-забарвлених, самотутніх складових української мови.

Сьогодні вчені активно працюють над збиранням, систематизацією, описом фраземіки народного мовлення, мають досвід укладання різних за метою та матеріалом словників. Зауважимо, що повнота інформації про фразеологізми та власне їхні компоненти забезпечує об'єктивне визначення не тільки особливостей української мови, а й ментальності, культури, світобачення.

Фразеологізми як особливі мовні знаки виконують не лише мовну, але й культурну функції, адже вони образно передають інформацію про людину, її навколишній світ і одночасно транслиують культурний зміст, стереотипні уявлення тощо. Важливою є національно-культурна семантика таких мовних одиниць, тобто зміст, який відбиває особливості мовної картини світу українців.

Результати опитування-експерименту серед учнів старших класів довели, що значення невідомих, спеціально підібраних, рідковживаних фразеологічних одиниць інформатори потрактовують на основі прямих значень їх компонентів. Це підтверджує думку мовознавців, що фразеологізм – це особлива одиниця, яка має специфічне значення, постає внаслідок образності та метафоризації вільного словосполучення, а не утворює семантику на основі значень слів-компонентів.

Свідомість людини фіксується, відображається та актуалізується у мовленні. Загальнолюдська здатність здійснювати процеси розумової діяльності – говоріння, запам'ятовування, пригадування та ін. – має свою

специфіку вербального вираження в усній формі української мови як на рівні лексики, так і на рівні фразеології. Високий ступінь експресивності твориться завдяки конотативній модальності, що породжена внутрішньою формою фраземи.

Фразеологізми на позначення понять «говорити», «мовчати» досить часто побутують у шкільному спілкуванні й завдяки складним внутрішнім семантичним та мотиваційним процесам можуть породжувати різну семантику сталих одиниць. Таку ативність вживання одиниць семантичного поля «Мовлення» пояснюємо, звичайно, особливостями та завданнями освітнього процесу навчання, коли учні з допомогою вчителів працюють над удосконаленням усного мовлення, багато спілкуються, навчаються, відтворюють різні тексти. Зауважимо, що більшість із досліджуваних виразів, зокрема ті, що презентують процеси мовлення та їх учасників, мають негативні відтінки значень.

За зібраними матеріалами визначено, що в досліджуваних фразеологізмах усного мовлення школярів і вчителів найчастіше йдеться про різні характеристики процесів пам'яті людини (пригадати, раптово пригадати, забути, запам'ятати) і мовлення (мовчати, багато говорити та ін.). Підтверджено також збіг структури та семантики сталих народних виразів у соціальній групі та територіальному мовленні, але збереження фонетичних і лексичних діалектизмів.

Отже, фразеологізми витворюють на основі своїх прямих значень вторинні семантичні утворення, зумовлені особливостями народного світобачення.

На ґрунті метафоризованого переосмислення явищ і дій витворилися фразеологізми, що засвідчують своєрідність народного мислення та світобачення, побудованих на національних світоглядних принципах і розуміння механізмів мисленнєвої та мовленнєвої діяльності.

Художній текст є специфічним філологічним засобом осмислення буття. Об'єктивна реальність світобудови перебуває в основі відтвореної

автором реальності і втілюється в усій його мовній палітрі, характерними ознаками якої є водночас асоціативно-сміслові навантаження та дискурсивно-прагматичне мислення. Вивчення цих рис особливо важливе під час аналізу стилю письменника, адже всі уявлення про світ об'єднуються в образи, ідеї і виявляються у літературному витворі, у його мовному оформленні, змісті.

Кожен письменник відповідно до свого світосприйняття, змісту та завдань твору, мовної компетенції суто індивідуально добирає, шліфує, виристовує зображально-виражальні художні засоби.

У мові художніх текстів В. Стефаника зафіксовано приклади вживання як загальновідомих, так і говіркових фразеологізмів в узуальній та okazіональній формах. Традиційні фразеологізми в узуальній формі помітно переважають у кількісному плані.

Фразеологізми, що функціонують у мові художніх творів В. Стефаника мають лексичні, фонетичні та морфологічні діалектні елементи, які виконують певні стилістичні функції (передають відповідний мовний колорит, увиразнюють мову творів та ін.).

Народнорозмовна форма й психологічна вмотивованість фразеологізмів зумовлена експресивно-характеристичною формою покутської говірки, що становить мовленнєве тло новел В. Стефаника. Проаналізовано фразеологічні діалектизми, до яких ми зараховуємо такі ФО, що містять хоч би один діалектний елемент будь-якого мовного рівня (*балу та балу, як дитина за мамов, умиваєси сльозами, вже-м на розході, лице би-с мала, ба сеї ба тої*).

Відтворюючи в художніх творах індивідуальне бачення світу, В. Стефаник уводить у літературний текст різні ФО, співвідносні зі структурою словосполучення і речення, у межах яких виділяємо семантико-граматичні розряди: дієслівні, адвербіальні, вигуківі, ад'єктивні, субстантивні.

Дієслівні ФО у творчому доробку В. Стефаника переважно називають дії й процеси, джерелом яких є людина (*сісти маком, маю в Бозі надію, хрестом стелилася, розсипатися на сажу, нема виходу*). Численними є дієслівні конструкції ФО із семами *мати* (31 приклад), *нема* (22 слововживання) та компонентами *дати – давати* (46 фразеовживань). ФО цього семантико-граматичного розряду називають предикативну ознаку суб'єкта, характеризуючи його з експресивно-образним відтінком: *А мені ж оця їда має йти в смак, як я знаю, що вони без мене в stodoli нічого не роблять*.

Адвербіальні ФО поділяємо на ряд підгруп: якісно-означальні (*дув як на пінку, шпурляв як галушками*), способу (*витріщив очі як баран*), міри (*тяжка, що залізо під нею пішло би в порох*), місця (*Бог вість куди*), часу (*минув вік як у батіг траснув*). Усі вони об'єднуються спільною синтаксичною роллю обставини способу дії, часу, місця: *Сиджу я та так реву, якби з ні хто паси дер*.

Використання вигуківих ФО у прозі В. Стефаника зумовлене потребою регламентувати різноманітні ситуації людського спілкування, увиразнюючи тяжіння автора до стихії розмовної мови. Поширенішими є емоційні (*що ей де, Боже милий, йдіть собі з Богом*), імперативні (*най мене Бог боронить, най твої голови дідько причепиться*) та формули соціального етикету (*дякувати Богу, дай Боже здоров'я, Славайсу Христу*) вигуківих ФО, у структурі яких провідну роль займає лексема *Бог – Боже* (65 прикладів) та особові форми дієслова *дати* (18 слововживань).

Ад'єктивні ФО новелістики автора поділяємо на якісні (*що в ворота не влізали, як з фунтової муки, цицка коло рота не обісхла, тверда на серце*), відносні (*з вашої кості і крові*) та займенникові (*хліб і до хліба, що до крішки, де що на світі є, сороки й ворони, бісе чи чорте*). У реченні вини виражають непередикативну ознаку істоти чи предмета: *Якась там була така люта звір змальована, що в казці би не склав*; входять до складу складеного присудка: *Якби-с умерла, та й би-м стали як серед води*.

Серед субстантивних ФО в художній спадщині В. Стефаника виокремлюємо ФО – назви істот чи ірреальних істот (*мудра голова, старий птах, сема кістка, семе коліно, чужий язык, нечиста сила*), ФО – назви власне предмета (*дар Божий, старе гніздо, Божя водиця, павутина павутинов*) і ФО з абстрактною семантикою (*манна небесна, Боже слово, воля Божя, кара Божя*). У сполученні зі словами субстантивні ФО можуть бути суб'єктом і об'єктом дії і виступають у синтаксичній функції підмета: *Таже то дуплава верба, кини пальцем, та й маком сяде*; додатка: *Ти зійшов, старигане, на діточий розум, та лиши дитину в супокою, не підтикай ним, як гарбузом*; іменної частини складеного присудка: *Воно добре, що єднаються, бо як приповідать, що громада – великий чоловік, але я не піду*.

За допомогою ФО новеліст відтворює поведінку людини, увиразнюючи соціальну злиденність в емоційних абстракціях з ознакою соціальної нерівності. Емоційна виразність фразеологізмів прози В. Стефаника пов'язується із загальною семантикою та дериваційною структурою їх складників.

У художніх текстах письменника спостерігаємо процес актуалізації фразеологізмів, їх функціональні трансформації. Удаючись до трансформацій ФО, автор, з одного боку, досягає оновленої образності, експресивності, а з другого, – сприяє перебудові традиційних ФО. Найпоширенішими способами трансформації структури ФО є субституція, розширення та усічення зовнішньої форми фразеологізмів, натяк. З художнього мовлення записано декілька уривків, у яких спостерігаємо контамінацію.

Семантика стійких висловів у практиці говіркового та художнього мовлення найчастіше розширюється, проте зафіксовано й випадки зменшення кількості фразеологічних значень.

Будь-які оказіональні перетворення здійснюються з метою конкретизації або зміни фразеологічного значення, надання нових відтінків, посилення емоційно-експресивного забарвлення висловлювання, прагматичного ефекту, а також увиразнення, уточнення контексту.

Отже, стійкі вислови діалектного походження відіграють помітну роль у системі фразеологічних засобів мови української художньої мови. У фразеологічній системі мови художніх творів В. Стефаника фіксуються як традиційні усталені сполуки, відображені в сучасних фразеографічних джерелах української мови, так і індивідуально-авторські ФО, які функціонують в усному або художньому мовленні і не набули загального вжитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефіренко 1987: Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології.
2. Алефіренко 2000: Алефіренко Н.Ф. Методологические основания коммуникативно-прагматической фразеологии. *SLAVICA QUINQUEECCLESIESIA. V. Szlav Filologia Tanszek*. Pecs, 2000. S. 21-28.
3. Алефіренко М. Ф. Фразеологізм. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2000. С. 708-710.
4. Аркушин Г. Л. Голоси з Волинського Полісся (Тексти). Луцьк, 2010. 542 с.
5. Аркушин Г. Л. Сказав, як два зв'язав. Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін-Луцьк, 2003. 176 с.
6. Бабич 1972: Бабич Н. Д. Співвідношення діалектного та загальнонародного в українській фразеології до питання про фразеологічну синоніміку та варіантність. *Тези доповідей та повідомлень конференції "Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів"*. Київ: Наукова думка, 1972. С. 61-63.
7. Баран 1980: Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології. Львів: Вища школа, 1980. 156 с.
8. Баран 1997: Баран Я. А. Фразеологія у системі мови. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 1997. 176 с.
9. Бичко 1995: Бичко З. М. Із спостережень за мовою Василя Стефаника. *Записки Львівської наук. бібл. ім. В.Стефаника*. Вип. 3, 1995. Київ: Наукова думка, 1995. С. 144-147.
10. Бігусяк М. В. Із спостережень над обрядовою фразеологією гуцульських говірок. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць*. Вип. 4. Ужгород, 2001. С. 109-111.
11. Білоді 1955: Білоді І. К. Питання розвитку мови української радянської художньої прози (Переважно післявоєнного періоду, 1945-1950 рр.). Київ: Вид-во АН УРСР, 1955. 327 с.

12. Білоноженко 1983: Білоноженко В. М. Фразеологічна конотація у творчості Марка Вовчка. *Тези доповідей і повідомлень республ. наук. конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження М. Вовчка. 19 – 21 грудня*. Вінниця: ВДПУ, 1983. С. 103-105.
13. Білоноженко 1989: Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ: Наук. думка, 1989. 156 с.
14. Бублейник 1996: Бублейник Л. В. Типологічні співвідношення в лексиці української та російської мов: Навч. посібник. Київ: УЗМН, 1996. 84 с.
15. Важеніна 1999: Важеніна О. Градуальна синонімія фразеологізмів химерної прози Євгена Гуцала. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наукових праць ДонНУ*. Донецьк, 1999. Вип.10. С. 53-55.
16. Варинська 2002: Варинська А. М. Лексико-стилістична парадигматика творів М. Коцюбинського. *Мова і культура*. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2002. Вип.5. Т.VI. С. 69-73.
17. Варинська 2004: Варинська А. М. Картина світу в аспекті концептуальних мовних орієнтацій. *Актуальні проблеми сучасної філології. Матеріали XII наукової конференції професорсько-преподавельського складу філологічного факультета*. Тирасполь, 23 – 24 вересня 2004 г. Тирасполь: РІОПГУ, 2004. С. 151-155.
18. Вархол 1990: Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок східної Словаччини. Братислава: Словацьке пед. вид-во, 1990. 160 с.
19. Васько Р. В. Семантична модуляція соматизмів رأس / head / голова у фразеотрансформах арабської, англійської, української та російської мов. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія філологія. Т. 19. № 1. 2016. С. 26-36.
20. Вихованець 1988: Вихованець І. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ, 1988. 255 с.

21. Волинські говірки Хмельниччини. Збірник діалектних текстів / упоряд.: Коваленко Н. Д., Коваленко Б. О. Кам'янець-Подільський, 2019. 344 с.
22. Ганич 1987: Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1987. 360 с.
23. Гершелес 1970: Гершелес Г. Василь Стефаник. *Василь Стефаник у критиці та спогадах*. Київ: Дніпро, 1970. С. 162-163.
24. Гнатюк 1982: Гнатюк И. С. Трансформация традиционных фразеологизмов в языке современной украинской художественной прозы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Институт языковедения им. А. А. Потебни. Київ, 1982. 24 с.
25. Гринчишин 1978: Гринчишин Д. Г. Спостереження над фразеологією наддністрянських говірок. *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови* : Тези доп. Ужгород, 1978. С. 88-89.
26. Грица Т. Г. Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької обл. : дис. ... канд. філ. наук.: 10.02.01 – українська мова. Харків, 1996. 181с.
27. Гумбольдт 1984: Гумбольдт В. фон. Вибрані праці з мовознавства. Київ: Наукова думка, 1984. – 397 с.
28. Гуцульські говірки 1997: Гуцульські говірки: Короткий словник. Львів, 1997. 232 с.
29. Гуцульські світи 2013: Гуцульські світи. Лексикон / укл.: Н. Хобзей, Т. Ястремська, О. Сімович, Г. Дидик-Меуш. Львів, 2013. 668 с.
30. Давиденко 1992: Давиденко Л. Б. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць: Авт. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 1992. 24 с.
31. Демський 1986: Демський М. Т. Фраземіка повісті І.Франка “Захар Беркут”. *Тези конференції*. Івано-Франківськ, 1986. С. 43-47.
32. Демський 1994: Демський М.Т. Українська фраземіка (дериваційна база, семантико-граматичні особливості): Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Ужгород, 1994. 46 с.

33. Дзендзелівський 1993: Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської обл. України (лексика). Ч. III. Ужгород, 1993. 464 с.
34. Доброльожа 2010: Доброльожа Г. М. Фразеологічний словник говірок Житомирщини. Житомир : Видавництво «Волинь», 2010. 404 с.
35. Доленко 1972: Доленко М. Т. Фразеологічний словник Поділля. *Питання фразеології східнослов'янських мов: Тези республ. наук. конф.* Київ: Наук. думка, 1972. С. 141-142.
36. Доленко 1975: Доленко М. Т. Материали для словаря диалектных фразеологизмов Подолья. *Вопр. фразеологии. Тр. СамГУ.* Самарканд, 1975. №8. С. 131–161.
37. Жайворонок 2002: Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я: Научний журнал*, 2002. № 32 (сентябрь). С. 51-53.
38. Жайворонок 2006: Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
39. Жовтобрюх 1965: Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : у 2 ч. Київ : Рад. шк., 1965.
40. Зорівчак 1983: Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (На матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті: “Вища школа”, 1983. 176 с.
41. Івченко 1996: Івченко А. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. Харків, 1996. 160 с.
42. Кірілкова 2013: Кірілкова Н. В. Словник волинської фразеології. Острог-Рівне, 2013. 192 с.
43. Ковалевська 1999: Ковалевська Т. Ю. Аспекти дослідження особистісної лінгвоментальності. *Актуальні проблеми менталінгвістики: Науковий збірник.* Київ: Брама, 1999. С. 288-292.
44. Ковалевська 2001: Ковалевська Т. Ю. Вербальні вияви авто

стереотипів. *Записки з українського мовознавства. Вип.11: Зб. наук. праць.* Одеса: Астропринт, 2001. С.13- 25.

45. Коваленко 2015: Коваленко Н. Д. Етнолінгвістика. Традиційні народні обряди. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута», 2015. 240 с.

46. Коваленко 2019: Коваленко Н. Д. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута», 2019. 412 с.

47. Конобродська 2001: Конобродська В. Л. Етнолінгвістичний аспект дослідження традиційної культури. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем.* Т. 6. Житомир, 2001. С.118-133.

48. Конобродська 2003: Конобродська В. Л. Мовні засоби градації вираження понять в обрядовому тексті. *Українська мова : сучасність – історія.* Люблін, 2003. С. 171-182.

49. Конопленко 1983: Конопленко Є. Г. Ні тепер ні в четвер. *Культура слова.* Київ: Нукова думка, 1983. Вип. 25. С. 43-46.

50. Коцюбинська 1971: Коцюбинська М. Читаючи Стефаника. *Вітчизна.* 1971. №5. С. 168-177.

51. Куценко 1995: Куценко Л. В. Вигуківі фразеологізми в сучасній українській мові: Дис... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1995. 146 с.

52. Лазебник 1996: Лазебник Ю. С. Поезія як модель світу: лінгвістичний аспект: Автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 1996. 45 с.

53. Ларін 1956: Ларин Б.А. Очерки по фразеологии: Уч.записки ЛГУ. Серия филол. наук. – Вып. 24. – 1956. – 378 с.

54. Лексикон2009: Лексикон львівський: поважно і на жарт / укл. : Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. Львів, 2009. 672 с.

55. Лисиченко 1998: Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія.* 1998. Т.6. С. 129-144.

56. Лук'янова 2000: Лук'янова Г. Л. До питання про класифікацію фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові. *Вісник Черкаського ун-ту. Серія філологічні науки.* Вип.15. Черкаси: ЧДУ, 2000. С. 79-83.

57. Маковей 1970: Маковей О. Знаменита обсервація. *Василь Стефаник у критиці та спогадах*. Київ: Дніпро, 1970. С. 33-34.
58. Манакин 2004: Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. Київ: Знання, 2004. 326 с.
59. Матіїв 2013: Матіїв М. Д. Словник говірок центральної бойківщини. Київ–Сімферополь, 2013. 602 с.
60. Мацюк 2013: Мацюк З. С. Що сільце, то нове слівце : словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 476 с.
61. Мацюк 2006: Мацюк З. С. Із народу не викинеш: Діалектний словник фразеологізмів. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 136 с.
62. Медведєв 1978: Медведєв Ф.П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо? Харків: Вища шк., 1978. 232 с.
63. Мельничайко 1999: Мельничайко В. Аспекти лінгвістичного аналізу художнього тексту. *Дивослово*. 1999. № 9. С. 11-15.
64. Микуш 1998: Микуш С. Поетика Василя Стефаника: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1998. 19 с.
65. Назаренко 2001: Назаренко О.В. Українська фраземіка як вираження національного менталітету: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2001. 18 с.
66. Огієнко 2010: Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Рідна мова / Упоряд., авт. передмови та коментарів М. С. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 2010. 436 с.
67. Олійник 2001: Олійник М. Українська діалектна фразеологія: Стан дослідження, проблеми, перспективи. *UKRAJINISTIKA NA PRAHU NOVEHO STLETI A TISICILETI: Stjrník príspevku*. Olomjuc, 2001. S. 118-124.
68. Островська 1999: Островська Н. С. Форми вираження авторської свідомості в творчості письменників нової генерації кінця XIX – початку XX століття (на матеріалі малої прози В. Стефаника, О. Кобилянської, М. Коцюбинського): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 1999. 18 с.

69. Пілько 1996: Пілько О. Фраземіка праці І. Франка “Варлаам і Йоасаф”. *Східнослов’янські мови в їх історичному розвитку*. Запоріжжя: ЗДУ. 1996. Ч. 1. С. 187-190.
70. Плющ 1959: Плющ П. П. Мовні засоби гумору в “Енеїді” І. Котляревського. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1959. 59 с.
71. Пономарів 1992: Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. Київ: Либідь, 1992. 248 с.
72. Потебня 1993: Потебня А. А. Мысль и язык. Київ: СИНТО, 1993. 192 с.
73. Прадыд 1992: Прадїд Ю. Ф. Із спостережень над українською діалектною фразеологією (на матеріалі бойківських говірок). *Мовознавство*. 1992. №5. С. 44-47.
74. Пророченко 1981: Пророченко О. П., Щербань Н. П. Особливості утворення і функціональна характеристика авторських зворотів (на матеріалі німецької мови). *Мовознавство*. 1981. № 5. С. 65-70.
75. Психологічна енциклопедія 2006: Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О.М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
76. Романюк 2002: Романюк Н. В. Фразеологія верхньонаддністрянських говірок нижньої течії річки Бистриці : дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01 – українська мова. Запоріжжя, 2002. 204 с.
77. Сагаровський 2015: Сагаровський А. А. Матеріали до фразеологічного словника центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків, 2015. 228 с.
78. Селіванова 2004: Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ – Черкаси: Брама, 2004. 275 с.
79. Селіванова 1999: Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ: Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. 148с.
80. Середич 1998: Середич (Щербак) М. С. Поетика новел Василя Стефаника у контексті художнього перекладу (на матеріалі російських перекладів). Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1998. 21 с.

81. Скрипник 1973: Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 279 с.
82. Словарь 1907-1909: Словарь української мови / укл. Борис Грінченко. Київ, 1907–1909.
83. СУМ: Словник української мови в 11 т. Київ, 1970-1980. Т. I – XI.
84. Сологуб 1991: Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара. Київ: Наукова думка, 1991. 140 с.
85. Ставицька 2000: Ставицька Леся. Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. ХХст. Київ: “Правда Ярославичів”, 2000. 156 с.
86. Стефаник 1949: Стефаник В. Повне зібрання творів: У 3т. Київ, 1949. Т.1. 377 с.
87. Стефаник 1979: Стефаник В. С. Вибране / Упоряд., підгот. текстів В. М. Лесина та Ф. П. Погребенника. Ужгород: Карпати, 1979. 392 с.
88. Ступінська 2000: Ступінська Г. Ф. Фразеологія лемківського говору української мови : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Тернопіль, 2000. 198 с.
89. Ступінська 2013: Ступінська Г. Ф., Битківська Я. В. Фразеологічний словник лемківських говірок. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 464 с.
90. Супрун 1999: Супрун А. П. Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (На матеріалі поетичних творів М. Рильського): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський державний університет. – Дніпропетровськ, 1999. 19 с.
91. Сучасна 2002: Сучасна українська літературна мова. Підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид., допов. Київ : Вища шк., 2002. 439 с.
92. Турчин 2001: Турчин Є. Словник села Тилич на Лемківщині. Львів : Українська академія друкарства, 2001. 384 с.
93. Ужченко 1974: Ужченко В. Д. Фразеологічна контамінація як стилістичний прийом. Вісн. Харк. ун-ту: Філологія. 1974. №109. Вип.9. С. 63-

70.

94. Ужченко 2007: Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : Навч. посіб. Київ : «Знання», 2007. 494 с.

95. Ужченко 2013: Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу : 6-е вид. Луганськ, 2013. 552 с.

96. УМЕ 2000: Українська мова. Енциклопедія. Київ : «Українська енциклопедія», 2000. 752 с.

97. Федорів 1985: Федорів Р. М. Отчий світильник: Роман. Київ: Дніпро, 1985. 518 с.

98. Федорів 1995: Федорів Р. М. Чудо святого Георгія о Зміє: Роман. *Дзвін*. 1995. № 6. С. 23-111.

99. Фразеологізми Чернівеччини 2017: Фразеологізми та паремії Чернівеччини : матеріали до словника / укл.: Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк. Чернівці, 2017. 352 с.

100. Франко 1951: Франко І. Я. Твори в двадцяти томах. Київ: Державне вид-во художньої літератури, 1951. Т. II. 440 с.

101. Франко 1981: Франко І. Я. Твори у двох томах. Т. 2. Оповідання. Київ: Дніпро, 1981. 495 с.

102. Франко 1984: Франко І. З останніх десятиліть XIX віку. Зібрання творів: У 50 т. Київ: Наукова думка, 1984. Т.41. С. 471-529.

103. Франко І: Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки. Львів, 1901-1905. Т. 1. 600 с.

104. Франко II: Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки. Львів, 1901-1905. Т. II. 1907-1908. 612 с.

105. Франко III: Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки. Львів, 1901-1905. Т. III. 1909-1910. 541 с.

106. Цимбалюк 1997: Цимбалюк Т. В. Зіставно-типологічна характеристика семантико-стилістичних особливостей фразеологічних одиниць (на матеріалі роману Сервантеса “Дон Кіхот” у перекладі Миколи Лукаша): авт. дис. ...

канд. філол. наук. Київ, 1997. 24 с.

107. Чабаненко 1981: Чабаненко В.А. Стилiстичне увиразнення фразеологiзмiв. *Укр. мова i лiт. в шк.* 1981. №9. С. 60-62.

108. Чабаненко 1984: Чабаненко В.А. Основи мовної експресії. Київ: Вища школа, 1984. 168 с.

109. Чабаненко 2001: Чабаненко В. А. Фразеологiчний словник говiрок Нижньої Наддiнпрянщини. Запорiжжя, 2001. 201 с.

110. Чорненький 1995: Чорненький Я. Лiнгвiстична концепцiя Василя Стефаника та її реалiзацiя в новелiстицi письменника: автореф. дис...канд. фiлол. наук. Львiв, 1995. 24 с.

111. Юрченко 1993: Юрченко О., Iвченко А. Словник стiйких народних порiвнянь. Харкiв: Основа при ХДУ, 1993. 172 с.

112. Яцкiв 2000: Яцкiв Б. Французькi переклади В.Стефаника: автореф. дис. ... канд. фiлол. наук. Чернiвцi, 2000. 18 с.